

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

МАРАСЮК Сергій Станіславович

УДК: 159.922.4(477): 303.09: 323.11(477)

**НАЦІОНАЛЬНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: СОЦІАЛЬНО-
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Житомир – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
ГЛОТОВ Борис Борисович,
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, професор кафедри філософії, соціології державного управління.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
МАНДРАГЕЛЯ Володимир Андрійович,
Національна академія державного управління при Президентіві України (м. Київ), професор кафедри національної безпеки;

кандидат філософських наук, доцент
МАТЮХІНА Олександра Анатоліївна,
Національний авіаційний університет (м. Київ), доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться "07" жовтня 2011 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.02 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий " ____ " вересня 2011 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Ковтун

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес національного самовизначення народів Східної Європи позначився на українських теренах проблемою невизначеності мети існування українства та пошуку ним свого місця в сучасному культурно-цивілізаційному світі. Національне самовизначення українського народу відбувається під впливом перервності державницьких традицій, що, як наслідок, продукує невпевненість, нерішучість дій еліти на шляху до самоствердження нації. Водночас надмірна політизація українського суспільства позначається на міжетнічних стосунках, сприяє регіональній конфронтації. До того ж непослідовність, безсистемність та імпульсивність у діяльності сучасної української владної еліти впливають на націєтворчий процес загалом.

Українське національне відродження як титульного етносу, так і інших етнічних спільнот не супроводжується консолідацією ні на загальнодержавному рівні, ні всередині "етнічного ядра" самих українців. Простежуються ознаки організації етнічних спільнот в Україні на основі конкуренції у різних сферах суспільного життя: політичній, економічній, культурній, інформаційній, професійній та ін. Актуалізація іноетнічного чинника не може не впливати і на націєтворчу роль титульного етносу.

Вищезазначене обумовлює пошук перспективних моделей національного самовизначення українського народу з огляду на комплексне врахування етнонаціональних чинників.

У контексті досліджуваної теми використовувалися праці, в яких розкрито загальнотеоретичні проблеми процесу національного самовизначення народів (Б. Андерсон, О. Бауер, М. Вебер, В. Вундт, Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Л. Гумільов, Г. Касьянов, Г. Лебон, Ф. Фукуяма, Д. Юм). Значний вплив на визначення теоретико-методологічних засад дисертаційного дослідження мали праці таких українських мислителів, як Ю. Бачинський, Ю. Вассиян, Г. Ващенко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Донцов, М. Драгоманов, М. Костомаров, О. Кульчицький, В. Липинський, М. Міхновський, Є. Онацький, Б. Цимбалістий, Д. Чижевський, Р. Шпорлюк та ін.

Проблеми етнонаціонального розвитку та національної ідентичності в тому чи іншому контексті висвітлювалися в дослідженнях В. Бабакова, В. Балущка, А. Герасимчука, Б. Глотова, П. Гнатенка, М. Дністрянського, О. Донченко, О. Забужко, М. Козловця, А. Колодій, І. Кресіної, О. Лісничука, В. Лісового, В. Мандрагелі, О. Матюхіної, М. Обушного, О. Поліщук, Ю. Романенка, Т. Рудницької, М. Рябчука, П. Сауха, В. Храмової та ін. Безпосередньо дослідженню міжнаціональних відносин в українському суспільстві присвятили свої праці В. Ананьїн, К. Вітман, С. Здіорук,

О. Картунов, В. Крисаченко, П. Надолішний, М. Пірен, І. Смагін, М. Степико. Вибір та реалізація моделей національного самовизначення знайшли своє відображення у дослідженнях В. Андрущенко, Ф. Бадера, Ю. Бромлея, В. Гельмана, Ю. Калиновського, О. Картунова, С. Кримського, О. Крюкова, М. Михальченка, О. Мошак, М. Поповича, Дж. Ротшільда, В. Тишкова, Ж. Тоценка, Л. Шкляра та ін.

Проблема національного самовизначення народів була предметом дослідження в працях таких науковців, як О. Бочковський, Ю. Габермас, О. Куць, Ю. Куц, Л. Нагорна, Л. Ребет, С. Римаренко, Е. Сміт, Б. Харахаш. Однак до цього часу відсутній соціально-філософський аспект дослідження цього процесу в контексті формування етнофілософії та пошуку детермінант етнонаціонального розвитку народу. Залишається не розробленою і проблема комплексного наукового дослідження чинників національного самовизначення українства. Соціально-філософський аспект дослідження національного самовизначення українського народу ґрунтується на міждисциплінарному аналізі цього процесу, в якому містяться певні моделі його саморозвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах наукової програми кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка "Випробування людського буття: класичний і посткласичний дискурс", НДР № 0111V000154.

Мета роботи полягає у дослідженні соціально-філософських аспектів національного самовизначення українського народу, з'ясуванні перспективних моделей самоорганізації української нації.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі *завдання*:

- проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження національного самовизначення українського народу;
- на основі аналізу поліетнічності як невід'ємного елемента етнонаціонального буття дослідити вплив іноетнічного чинника на процес національного самовизначення українства;
- з'ясувати роль національного характеру в національному самовизначенні українського народу;
- розкрити ментальні особливості вітчизняної еліти та визначити її вплив на процес українського націєтворення;
- обґрунтувати моделі національного самовизначення українського народу в контексті актуалізації ролі титульного етносу.

Об'єкт дослідження – процес національного самовизначення українського народу.

Предмет дослідження – національне самовизначення українського народу в контексті реалізації перспективних моделей його самоорганізації.

Методи дослідження. У дисертації використано комплексний міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на сучасних теоретико-методологічних засадах, напрацьованих у соціальній філософії, політології, соціології, психології, етнології, етнодержавознавстві тощо. Згідно із системним підходом етнонаціональне буття українського народу визначається як динамічний процес, який є результатом взаємодії, взаємовпливу підсистем суспільства (духовної, культурної, гуманітарної, організаційно-владної тощо). Діалектичний підхід надав можливість обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки в різних сферах націєтворення, процеси диференціації та інтеграції в суспільних відносинах, об'єктивність в оцінюванні як минулого, так і сучасності. Для розуміння таких феноменів людського співжиття, як етнос і нація, використано історичний та феноменологічний методи. Компаративний метод було застосовано під час дослідження ментальних особливостей українства на різних етапах розвитку суспільства. Метод моделювання дозволив увести в контекст дослідження теоретичні моделі національного самовизначення українського народу.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі дослідження поліетнічного та іноетнічного чинників вперше здійснено комплексний соціально-філософський аналіз національного самовизначення українського народу. Соціально-філософське дослідження національного самовизначення українського народу дало можливість сформулювати такі теоретичні положення, які мають наукову новизну і виносяться на захист:

– уперше обґрунтовано доцільність дослідження наукової парадигми національного самовизначення українського народу, яка сформувалася як результат ретельного синтезу соціально-філософського та міждисциплінарного предметного знання, що дозволило пов'язати процес українського націєтворення з реалізацією моделей самоорганізації українства;

– уперше з'ясовано роль іноетнічного чинника в національному самовизначенні українського народу, яка пов'язана не тільки із залученням до бізнес-владного середовища носіїв ментальності етнічних груп, що не належать до титульного етносу, а й з привнесенням елементів корпоративності в суспільні відносини, іноетнічної традиції у сферу націєтворення. Абсолютизація поліетнічного характеру українського соціуму слугує підґрунтям для посилення іноетнічного впливу на національне самовизначення українського народу;

– сформульовано концептуальне бачення самовизначення народу як процесу його розвитку, коли етнос, реалізуючи право на самовизначення, перетворюється в націю. Встановлено, що національне самовизначення українства полягає в суверенності вже існуючої титульної нації у формі

етноцентричної її самоорганізації на засадах самозбереження і самоствердження;

– удосконалено понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема шляхом визначення критеріїв поліетнічності суспільства та соціально-філософського змісту категорій "іноетнічний компонент суспільства", "іноетнічна світоглядна традиція", що дало змогу в контексті українського націєтворення розкрити гетерогенні чинники впливу на національне самовизначення українського народу;

– обґрунтовано можливість реалізації перспективних моделей національного самовизначення українського народу, зокрема поліцентричної, яка ґрунтується на різнокомпонентності українського суспільства та культивуванні плюралізму в усіх його сферах, та етноцентричної, яка обумовлена націєтворчою роллю титульного етносу та домінуванням у суспільній організації української традиції.

Теоретичне значення дослідження. Дисертаційне дослідження розширює дослідницьке поле соціальної філософії шляхом застосування комплексного аналізу проблеми національного самовизначення українського народу, пошуку детермінант етнонаціонального розвитку українства, сприяє глибшому розумінню трансформаційних і модернізаційних процесів, які відбуваються в сучасній Україні. Теоретичні напрацювання, методологічні підходи можуть бути використані для подальшої науково-теоретичної розробки проблем українського націє- та державотворення.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження, висновки та рекомендації були використані в навчальному процесі під час викладання навчальних курсів та спецкурсів з філософії, соціальної філософії, філософії історії, політології, етнології, етнології, соціології та ін. Отримані узагальнення також можуть бути врахованими в процесі реформування етнонаціональної сфери сучасного українського суспільства, розробки концепції етнонаціонального розвитку України.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. Висновки і положення наукової новизни одержані автором самостійно на основі результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення й результати дисертації обговорювалися на засіданні кафедри філософії Житомирського державного університету імені Івана Франка, доповідалися на низці науково-практичних конференцій, зокрема: I-й, II-й та III-й регіональних науково-практичних конференціях "Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком" (Дніпропетровськ, 2007 р., 2008 р., 2009 р.); III-й Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців "Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення" (Житомир, 2010 р.), VII-й Міжнародній науково-практичній

конференції з філософських, філологічних, юридичних і педагогічних наук "Наукові дослідження – 2011" (Горлівка, 2011 р.), Міжнародній науковій конференції "Філософські виміри сучасної соціальної реальності" (Донецьк, 2011 р.).

Публікації за темою дисертації. Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковані в 11 статтях, з них 4 – у наукових фахових виданнях України.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Дисертація викладена на 183 сторінках: 157 сторінок основного тексту, список використаних джерел та літератури містить 203 найменування – 22 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, його мета й завдання, визначається об'єкт, предмет, наукова новизна, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, їх апробація.

У першому розділі – **"Теоретико-методологічні засади дослідження національного самовизначення українського народу"** – аналізуються публікації за темою дисертаційного дослідження, визначаються базові поняття, методологічні підходи, за допомогою яких здійснено науковий пошук.

У підрозділі *1.1. "Національне самовизначення народу: особливості соціально-філософського дослідження"* висвітлюються різні підходи щодо аналізу національного самовизначення народу, з'ясовуються чинники, які розкривають особливості розвитку етнопонаціональних спільнот, а також уточнюється понятійно-категоріальний інструментарій дослідження.

Залишаючись теоретично не розробленою в соціальній філософії, проблема національного самовизначення відображається в інших галузях наукового знання, що викликає потребу в міждисциплінарному підході щодо аналізу предмета дисертаційного дослідження на основі соціально-філософських узагальнень результатів пізнавальної діяльності. З цього приводу дисертант звертається до праць О. Бочковського, Ю. Габермаса, О. Куця, Ю. Куця, В. Лісничого, Л. Ребета, С. Римаренка, Е. Сміта, Б. Харахаша та ін.

На підставі термінологічного аналізу, який передбачає уточнення змісту та обсягу таких понять, як "етнос", "етнічність", "нація", їх місця в понятійному апараті соціальної філософії, розкрито сутність національного самовизначення народу, а саме: проаналізовано біологічну (Л. Гумільов) та соціокультурну (Ю. Бромлей, В. Козлов) природу етносу; розглянуто різні підходи до трактування поняття "етнічність", напрацьовані в західній науці,

основними з яких є примордіалістський (М. Вебер, Е. Сміт) та інвенціоністський (Б. Андерсон, Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Дж. Ротшильд); висвітлено теорії походження нації (політична, культурна, [історико-економічна](#), етнічна, психологічна). У контексті самоорганізації і самозбереження етносу розкрито сутність такого явища, як етноцентризм, з'ясовано провідну роль еліти в процесах націєтворення, особливості її формування у трансформаційний період розвитку на прикладі пострадянських суспільств.

На основі вивчення праць В. Ананьїна, О. Куця, П. Надолішного, Л. Шкляра доведено, що важливе значення у дослідженні національного самовизначення українського народу має врахування етнонаціональних чинників, які потребують комплексного підходу щодо їх аналізу.

У підрозділі 1.2. *"Методологічні засади дослідження"* розглядаються принципи та методи дослідження національного самовизначення українського народу, на основі яких реалізуються мета і завдання дисертаційної роботи.

Поставлена в дисертації мета досягнута за допомогою використання широкого спектра теоретико-методологічних підходів з різних галузей наукових знань, загальнонаукових і специфічних методів, кожен з яких дає змогу більш повно висвітлити досліджувану проблему, а також застосування комплексного міждисциплінарного підходу. Для цього дисертантом зосереджено увагу на соціальних явищах, пов'язаних з організацією таких великих людських спільнот, як етнос і нація.

У другому розділі – **"Етнонаціональні чинники в національному самовизначенні українства"** – визначаються загальні тенденції і особливості етнонаціонального розвитку українського соціуму; аналізуються основні чинники, які обумовлюють характер процесу національного самовизначення українського народу; розкривається ментальна складова самоорганізації українства і функціонування владної еліти.

У підрозділі 2.1. *"Чинник поліетнічності у формуванні української нації"* досліджується поліетнічність як детермінанта розвитку сучасного українського суспільства. На підставі аналізу праць В. Балущка, М. Дністрянського, А. Колодій, М. Пірен, М. Поповича, С. Римаренка, Т. Рудницької, В. Степаненка, Л. Шкляра з'ясовано, що націєтворчий процес обумовлений етнонаціональною складністю суспільства, ступенем його гетерогенності або гомогенності, а також диференціюючими чинниками (соціокультурним, мовним, регіональним). Незважаючи на задекларовані принципи розвитку України як поліетнічної та полікультурної країни, у сучасних українських реаліях вагоме значення мають факт державного самовизначення українства і громадянство як критерій самоідентифікації особи.

У процесі дослідження дисертант доходить висновку, що необхідно змістовно розмежувати поліетнічність як складний багатогранний феномен співіснування різних народів та іноетнічний вплив на національне самовизначення української нації.

У підрозділі 2.2. *"Вплив іноетнічного чинника на українське націєтворення"* досліджується іноетнічний чинник як самостійне комплексне явище в житті суспільства загалом та націєтворчих процесах зокрема.

З'ясовано, що в соціально-філософському аспекті феномен "іншого" або "чужого" знайшов відображення у феноменології Е. Гуссерля і Б. Вальденфельса. Аналіз наукових праць зазначених дослідників дозволив розкрити світоглядні засади "власної" і "чужої" моделі сприйняття навколишньої реальності й самоорганізації суспільного життя.

Встановлено, що аналіз іноетнічного компонента українського суспільства вченими з різних галузей науки має фрагментарний характер і переважно стосується: участі окремих етнічних груп у суспільному житті України (С. Білокінь, С. Здіорук, О. Калакура, І. Погребинська, С. Римаренко, Т. Рудницька); аналізу соціальних характеристик, соціального статусу національних меншин (В. Арбеніна, М. Дністрянський, П. Ляпіна); економічного, культурного, правового становища національних меншин (В. Бабаков, К. Вітман, В. Колісник, В. Крисаченко); міжнаціональних відносин у суспільстві (В. Балушок, Н. Беліцер, Я. Дашкевич, В. Євтух, А. Колодій, С. Кримський, О. Матюхіна, Н. Паніна, Ю. Римаренко).

На підставі аналізу літератури, присвяченої формуванню етнонаціональної структури населення України, доведено, що розвиток українського етносу відбувався під значним впливом іноетнічного чинника. З'ясовано, що процес українського націєтворення характеризувався: по-перше, намаганням виключити представників інших етнічних груп з національно-визвольного руху та розбудови української державності; по-друге, прагненням деяких етнічних груп якщо не впливати на процес національного самовизначення українського народу, то, принаймні, пристосовуватися до нього.

Доведено, що іноетнічний компонент як складова суспільства в цілому, так і певних його сфер має велике значення в житті українського соціуму, однак не за рахунок чисельності, а внаслідок впливовості, володіння більшою часткою національних ресурсів (фінансових, економічних, промислових тощо), що позначається на сучасних націєтворчих процесах. Іноетнічний компонент у націєтворчому аспекті – це етнічно неоднорідна частина суспільства, яка привносить альтернативність у процес національного самовизначення українського народу.

У підрозділі 2.3. *"Аналіз українського національного характеру та ментальності еліти як детермінант національного самовизначення"*

українського народу" аналізується вплив українського національного характеру і ментальності еліти на процес націєтворення в Україні. З цього приводу проаналізовано наукову спадщину мислителів минулого Г. Ващенко, В. Винниченка, Б. Грінченка, Д. Донцова, М. Драгоманова, М. Костомарова, О. Кульчицького, В. Липинського, Є. Онацького, Б. Цимбалістого, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, праці сучасних науковців О. Бондаренко, Б. Глотова, П. Гнатенка, Р. Додонова, О. Донченко, О. Забужко, Л. Нагорної, В. Попова, М. Поповича, Ю. Романенка, Т. Стефаненко, А. Фурмана, А. Швецової.

З'ясовано, що український національний характер формувався під впливом психологічних рис інших народів (насамперед, росіян і поляків), що суттєво ускладнює процес чіткого виокремлення етнічних компонентів ментальності його носіїв. Тобто, аналізуючи як сучасні тенденції українського націєтворення, так і проблему формування національної еліти, варто враховувати не тільки особливості функціонування українського етнокомпонента, а й іноетнічного, який є домінуючим у бізнес-владному середовищі сучасної України.

Аналіз наукових праць, присвячених ментальності української еліти, показав: по-перше, дискусійність та суперечливість питання місця й ролі еліти в процесах націєтворення; по-друге, обґрунтованість дослідження національної еліти серед комплексу чинників, які характеризують націєтворчий потенціал народу; по-третє, дослідження націєтворчого потенціалу еліти повинно здійснюватись у контексті персоналізації прояву ментальності певних етногруп, світоглядної традиції, яку вона репрезентує; по-четверте, нездатність української еліти в умовах трансформаційних змін бути консолідуючим чинником суспільства, що підмінює націєтворчий процес ситуативністю прийняття політичних рішень, обумовлених суто приватними (груповими) інтересами; по-п'яте, слабку домінуючість українського етнічного компонента в бізнес-владному середовищі, що може призвести до втрати основних національних характеристик та цивілізаційної ролі українства.

У третьому розділі – "Контроверзи перспективних моделей національного самовизначення українського народу" – обґрунтовується можливість реалізації двох альтернативних моделей самоорганізації українства.

У підрозділі 3.1. "*Поліцентрична модель національного самовизначення українства*" аналізуються різні етнонаціональні моделі розвитку України, особливості націєтворення в моноетнічних та поліетнічних суспільствах, розглядається поліцентрична модель самоорганізації українського народу.

Національне самовизначення українства тісно пов'язане з формуванням певної моделі його суспільної організації. З цього приводу дисертант звернувся до етнонаціональних моделей та концепцій, які були напрацьовані як вітчизняними, так і закордонними дослідниками (Ф. Бадером, О. Бочковським, Д. Донцовим, О. Картуновим, Г. Касьяновим, В. Липинським, М. Обушним, Л. Ребетом, С. Римаренком, Д. Ротшільдом, Е. Смітом, Л. Шкляром та ін.), що допомогло висвітлити основні аспекти реалізації поліцентричної моделі національного самовизначення української нації.

Вибір моделі національного самовизначення українського народу обумовлений, перш за все, чинниками, які розкривають гетерогенний або гомогенний характер суспільної організації. Поліцентрична модель базується на твердженнях про поліетнічність України та багатоскладовість суспільства, яка пов'язана із проблемами ідентичності (соціокультурної, мовної, регіональної тощо). Відповідно до цього головними чинниками структурування багатоскладовості українського суспільства є іноетнічний та регіональний.

Дисертант доходить висновку, що впровадження поліцентричної моделі національного самовизначення українського народу неадекватне специфіці сучасної етнічної структури населення країни, а саме: значній чисельній перевазі домінуючого етносу над іншими та близькій культурній дистанції між найбільш численними етноспільнотами (українцями, росіянами і білорусами). Наявні в Україні регіональні протиріччя обумовлені трансформаційними змінами сучасного українського суспільства, розвиток якого має тенденцію до більшої гомогенності завдяки фактору державності.

У підрозділі 3.2. *"Самовизначення української нації у контексті етноцентричної моделі її самоорганізації"* характеризується процес центрування етноспільноти як природне прагнення колективного самозбереження та самовідтворення. Стрижнем процесу соціальної самоорганізації етноспільнот є традиція, яка обумовлює етноцентричну модель самоорганізації народу.

На підставі аналізу особливостей формування націй Східної Європи, з'ясованих ще Е. Смітом у праці "Національна ідентичність", дисертант відзначає, що для українського етносу, який є основою консолідації нації, адекватна етноцентрична модель його самоорганізації. Значну роль у цьому процесі відіграє національна еліта, яка визначає напрямок і характер національного самовизначення народу. Підсумовуючи вищезазначене, автор приходить до висновку, що реалізація етноцентричної моделі самовизначення українського народу ґрунтується на усвідомленні переваги внутрішніх гомогенних чинників процесу самоорганізації в порівнянні з зовнішніми.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми національного самовизначення українського народу на основі комплексного міждисциплінарного аналізу, на підставі якого з'ясовуються перспективні моделі самоорганізації української нації, дає можливість зробити такі висновки.

Системний аналіз наукових праць за темою дослідження засвідчив, що національне самовизначення народу: по-перше, має багатоаспектний характер і в контексті соціально-філософського аналізу потребує міждисциплінарного підходу на основі узагальнення напрацювань з різних галузей наукових знань; по-друге, етнонаціональні чинники є детермінантами національного самовизначення українського народу, які характеризують засади самоорганізації українства і визначають моделі його самовизначення; по-третє, дослідження національного самовизначення народу ґрунтується на врахуванні ролі етнонаціональних чинників у моноетнічних та поліетнічних спільнотах; по-четверте, багатоаспектність впливу етнонаціональних чинників, їх функціональна пов'язаність потребують комплексного підходу до аналізу етнонаціонального буття народу; по-п'яте, залишається мало з'ясованою роль етнонаціональних чинників в українському націєтворенні.

Унаслідок впливу глобалізаційних процесів на буття українського народу актуалізуються суперечності в його розвитку, зокрема міжетнічна конкуренція, латентні міжнаціональні конфлікти й навіть цивілізаційний розкол України по осі Схід – Захід. За таких умов поліетнічність впливає на формування складного різнокомпонентного суспільства. Критеріями поліетнічності суспільства, які з'ясовані дисертантом, є: по-перше, відсутність чисельного домінування однієї етнічної групи над іншими; по-друге, наявність на території країни ареалів розселення декількох етносів, які мають компактні місця проживання; по-третє, претендування на статус націєтворчих хоча б двох етносів; по-четверте, існування територіальних автономій; по-п'яте, наявність політичних, соціокультурних, релігійно-конфесійних суперечностей між найбільш впливовими етнічними групами.

Наявні в Україні регіональні відмінності обумовлені трансформаційними змінами українського суспільства, розвиток якого завдяки фактору державної незалежності має тенденцію до більшої гомогенності. Це обумовлює потребу в загальнонаціональній консолідації, яка може бути досягнута унаслідок застосування захисту українського соціокультурного середовища, налагодження спільного комунікативного поля для всіх громадян країни, деполітизації етнонаціонального простору України та подолання економічної диференціації регіонів.

На процес сучасного українського націєтворення впливають іноетнічний чинник, український національний характер та ментальність національної еліти. Іноетнічний чинник як характеристика життєдіяльності етнічних груп (ментальність, традиції, спосіб життя тощо), що не належать до титульного етносу, але впливають на процес націєтворення, обумовлює реалізацію поліцентричної моделі національного самовизначення українського народу. Актуалізація впливу іноетнічного чинника на національне самовизначення українського народу детермінована слабкістю механізмів національного самозахисту титульного етносу (стосується мови, культури, статусу, представництва інтересів тощо) та відсутністю засобів адаптації іноетнічних груп до умов української державності. Іноетнічна світоглядна традиція як комплекс ментальних реакцій та стереотипів мислення, поведінки, способу життя представників певної іноетнічної групи має значний вплив на формування соціокультурного середовища країни, слугує підґрунтям для реалізації поліцентричної моделі національного самовизначення українського народу.

Одним із визначних чинників національного самовизначення українського народу є його національний характер, який обумовлює спадковість розвитку та самоорганізації титульної етнічної спільноти, однак відзначається браком раціональної складової в реалізації націєтворчого потенціалу, більше пов'язаний зі здатністю до елементарного виживання, пристосування.

Риси українського національного характеру (індивідуалізм, емоційність, інтровертність, толерантність та ін.), які характеризують потенційні можливості їх носія щодо організації власного національного життя, зумовлюють увесь спектр дій народу в цілому та визначних його представників зокрема. Відповідно ментальність еліти представлена автором не як самодостатнє явище, а в контексті персоналізованого прояву ментальності певної етної групи, яку вона репрезентує.

Вибір і реалізація моделі національного самовизначення українського народу, детерміновані складниками, які визначають гетерогенний або гомогенний характер суспільної організації, істотно залежать від волі й вибору національної еліти, що, у свою чергу, обумовлено її якісними та кількісними (щодо етнонаціонального представництва в певних сферах суспільного життя) характеристиками.

Сутність національного самовизначення українського народу, яка розглядається як суперечливий багатоаспектний і багатоступінчастий процес, одночасно містить у собі елементи історичного минулого, специфічного сучасного й поліваріантного майбутнього. Принципова незавершеність українського націєтворення спроектована в майбутнє у відкритості спектра

можливостей, зокрема як етноцентрична або як поліцентрична моделі національного самовизначення українського народу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Статті в наукових фахових виданнях:

1. Марасюк С. С. Чинник поліетнічності в розбудові сучасної української державності / С. С. Марасюк // Грані. – 2010. – № 6 (74). – С. 73 – 77.
2. Марасюк С. С. Методологічні засади дослідження етнополітичних чинників українського державотворення / Б. Б. Глотов, С. С. Марасюк // Гілея: наук. вісн.: зб. наук. пр. / редкол.: В. М. Вашкевич (голов. ред.) [та ін.]. – К.: ВІР УАН, 2010. – Вип. 41. – С. 434 – 439.
3. Марасюк С. С. Український національний характер у контексті сучасного українського державотворення / С. С. Марасюк // Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. – 2010. – Вип. 54. – С. 27 – 31.
4. Марасюк С. С. Вплив іноетнічного чинника на етнонаціональне самовизначення українського народу / С. С. Марасюк // Грані. – 2011. – № 2 (76). – С. 42 – 45.

II. Статті в інших наукових виданнях:

5. Марасюк С. Дослідження взаємозв'язку категорій "етнос", "нація", "державна" в контексті процесів державотворення / Сергій Марасюк // Акт. пробл. держ. упр. : зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – № 1 (31). – С. 45 – 52.
6. Марасюк С. Пільпулістичні тенденції в сучасному українському державотворенні / Сергій Марасюк // Акт. пробл. держ. упр.: зб. наук. пр. / редкол.: М. М. Іжа (голов. ред.) [та ін.]. – О.: ОРІДУ НАДУ. – 2008. – № 2 (34). – С. 58 – 63.
7. Марасюк С. С. Етнокультурна складова розбудови сучасної української державності / С. С. Марасюк // Теорія та практика держ. упр.: зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Говоруха (голов. ред.) [та ін.]. – Х.: Магістр, 2008. – № 4 (23). – С. 83 – 88.
8. Марасюк С. Перспективні моделі розбудови української державності / Сергій Марасюк // Акт. пробл. держ. упр.: зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2008. – № 3 (33). – С. 23 – 31.

9. Марасюк С. Ментальна складова формування управлінської еліти в Україні / Сергій Марасюк // Вісник держ. служби України. – 2009. – № 1. – С. 8 – 12.
10. Марасюк С. С. Український національний характер як чинник державотворення в Україні / Марасюк Сергій Станіславович // Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1 (1). – Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-01/MarasykStat.pdf>.
11. Марасюк С. С. Етноментальні чинники впливу на формування державно-службових відносин у сучасній Україні / Молошна Олена Леонідівна, Марасюк Сергій Станіславович // Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. пр. / редкол.: С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 2 (2). – Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-02/09molvsu.pdf>.

АНОТАЦІЯ

Марасюк С. С. Національне самовизначення українського народу: соціально-філософський аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011.

Дисертація присвячена соціально-філософському аналізу проблеми національного самовизначення українського народу. На основі комплексного міждисциплінарного підходу досліджено вплив етнонаціональних чинників на процеси українського націєтворення, розроблено критерії поліетнічності суспільства, вказано на актуалізацію іноетнічного чинника як самостійного комплексного явища в суспільному житті країни загалом та в націєтворчих процесах зокрема. У контексті національного характеру українців, персоніфікованого прояву етноментальності розглянуто ментальність української еліти, світоглядні засади самоорганізації національного буття. На основі врахування етнонаціональних чинників з'ясовано перспективні моделі національного самовизначення українського народу: поліцентричну, яка ґрунтується на різнокомпонентності українського суспільства та культивуванні плюралізму в усіх його сферах, та етноцентричну, яка обумовлена націєтворчою роллю титульного етносу та домінуванням у суспільній організації української традиції.

Ключові слова: еліта, етнонаціональні чинники, етнос, менталітет, націєтворення, національне самовизначення, поліетнічність, традиція, український народ, український національний характер.

АННОТАЦІЯ

Марасюк С. С. Национальное самоопределение украинского народа: социально-философский анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка. – Житомир, 2011.

Диссертация посвящена социально-философскому анализу проблемы национального самоопределения украинского народа. На основе комплексного междисциплинарного подхода исследовано влияние этнонациональных факторов на процессы украинского национального строительства. Осуществлен системный анализ проблем в этнонациональной сфере современного украинского общества с учетом трансформационных изменений, происходящих в стране, и влияния процессов глобализации. Раскрыто влияние фактора полиэтничности на процессы украинского национального строительства. Разработаны критерии полиэтничности страны. Выделен иноэтничный фактор как предмет отдельного комплексного теоретико-методологического анализа. Исследована его роль как самостоятельного комплексного явления в общественной жизни страны в целом и в определенных сферах жизни общества в частности. Рассмотрена ментальность элиты в контексте национального характера украинцев, персонифицированного проявления этноментальности.

С учетом этнонациональных факторов разработаны перспективные модели национального самоопределения украинского народа в контексте определения альтернативных путей развития общества. Первая модель – полицентрическая – основывается на полиэтничности Украины, культивировании плюрализма в разных сферах общественной жизни и дополняется другими факторами сложности общества, которые тесно связаны с проблемами идентичности (социокультурной, языковой, региональной и т.п.). Соответственно с этим в качестве главных факторов структуризации многосложности украинского общества выступают иноэтничный и региональный. Вторая модель – этноцентрическая – обусловлена основной ролью титульного этноса в формировании нации и доминированием в общественной организации украинской традиции. Этноцентрическая модель основывается на осознании преимущества

внутренних гомогенных факторов процесса самоорганизации нации в сравнении с внешними.

Ключевые слова: элита, этнонациональные факторы, этнос, менталитет, национальное строительство, национальное самоопределение, полиэтничность, традиция, украинский народ, украинский национальный характер.

SUMMARY

Marasyk S. S. National self-determination of the Ukrainian people: social-philosophical analysis. – Manuscript.

The dissertation for receiving a scientific degree of the candidate of the philosophic sciences – specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2011.

The thesis is devoted to the social-philosophical analysis of the national self-determination of the Ukrainian people. On the basis of the complex intersubjective approach the influence of the ethno-national factors on the processes of the Ukrainian nation formation is made; the criteria of the polyethnicity of a society are formulated; the actualization of the foreign-ethnic factor as an independent complex phenomenon in the social life of a country in the whole and in the process of a nation-building as well is outlined. Within national character of the Ukrainians and personificated revelation of the ethnomentality the mentality of the Ukrainian elite, outlook basis of the national being self-organization are examined.

On the basis of ethno-national factors perspective models of the national self-determination of the Ukrainians have been developed: polytechnic, which is based on the multicomponent character of the Ukrainian society and cultivation of the pluralism, and ethnocentral which is determined by the nation-building role of the main ethnos and the Ukrainian tradition domination in social organization.

Key words: elite, ethno-national factors, ethnos, mentality, nation-building, national self-determination, polyethnicity, tradition, Ukrainian people, Ukrainian national character.